

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

LE TIGRE DE JANINA – ОБРАЗЪТ НА АЛИ ПАША ТЕПЕЛЕНА В ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА ФРАНСОА ПУКВИЛ

Александра Миланова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящото изследване представя Али Тепелена, паша на Янина, през погледа на един западноевропейец – френския дипломат Франсоа Пуквил (1770 – 1838), който в началото на 1806 г. е изпратен от император Наполеон I в Янинския санджак в качеството на генерален комисар (консул) на Франция. По този начин французинът получава уникална възможност – установявайки се първоначално в палата на пашата, той става пряк свидетел и непосредствен участник в ежедневието на Али. Получената информация и преките впечатления за живота в двореца намират място в голяма част от пътеписите на Пуквил, които са основни извори на изследването. Целта на представения кратък текст не е да даде критична оценка за живота и политиката, провеждана от янинския управител, а да обогати представата за него, като запознае читателите с любопитни моменти от неговото всекидневие.

Keywords: Ali Pasha of Tepelena, characteristics, atrocities, death, François Pouqueville

Краят на XVIII и първата половина на XIX в. са белязани от значителни промени на Стария континент. Докато в Западна и Централна Европа трансформациите произтичат главно от постиженията на индустриалната революция, то в Европейския Югоизток те са тясно свързани с дълбоката вътрешно- и външнополитическа криза на Османската империя. Държавата на султаните, „като мумия, съхраняваща подобие на живот, постепенно се разпада, а отделните ѝ части се разделят между смели авантюристи, които воюват върху нейните руини“ (Dumas père & Mallefille, 1840: 6). Става въпрос не за локални метежи, резултиращи в краткотрайни сблъсъци с армията и незначителни промени в местната администрация (каквото е случаят с Джебзар паша, който, защитен зад стените на крепостта Сен Жан в Акра, отказва да плаща трибут на султана или бунтовническата и отцепническа дейност на Осман Пазвантоглу – признат за васален управител на Видинския санджак, който, противопоставяйки се на реформите, наложени от Високата порта, е едновре-

менно и участник в тях), а за много по-мощабни и продължителни изяви на недоволство, насочени срещу централната власт, които водят до значителни вътрешнополитически промени в империята. Тези действия остават в историята, неразривно свързани с имена като Карагеорги Петрович, Мохамед Али паша и не на последно място – Али Тепелена, паша на Янина, чиято продължителна съпротива срещу османския сюзерен предшества и води до Гръцкото възраждане (Dumas père & Mallefile, 1840).

В качеството си на генерален комисар (т.е. консул) в Янина Франсоа Пуквил (1770 – 1838) не само се запознава с местния паша, но и установява редовни контакти с него. Всъщност френският дипломат получава уникална възможност – установявайки се в палата на янинския управител, Пуквил става пряк свидетел на събитията в двора и непосредствен участник в ежедневието на Али. Получената информация и преките впечатления за живота в двореца намират място в голяма част от пътеписите на французина: „Пътешествия в Епир, Албания, Македония и Тесалия“ (*Travels in Epirus, Albania, Macedonia, and Thessaly*), „История на възрождането на Гърция“ (*Histoire de la régénération de la Grèce*), „Пътешествие в Гърция“ (*Voyage de la Grèce*). Две от неговите произведения са изцяло посветени на личността и живота на янинския управител. Това са „Пленник при турците и янинският тигър“ (*Prisonnier chez les Turcs & Le Tigre de Janina*) и „Известие за трагичния край на Али Тепелена“ (*Notice sur la fin tragique d'Ali-Tébelen*).

Настоящият кратък текст представя някои основни шрихи в образа на Али паша, пречупени през погледа на един френски дипломат. Целта на изследването не е да направи критична оценка на живота и политиката, провеждана от янинския управител, а да обогати представата за него, като запознае читателите с любопитни моменти от неговото ежедневие. Статията е базирана почти изцяло върху трудовете на Франсоа Пуквил, съдържащи богата и интригуваща информация за неговото пребиваване на Балканите в периода 1806 – 1815 г.

Франсоа Пуквил се среща за първи път с Али паша през март 1806 г. По време на аудиенцията си в янинския дворец френският дипломат е придружаван от херцога на Истрия – Жулиен Бесиер, който е натоварен с нелеката задача безпрепятствено да го ескортира от Милано до Янина и да го представи като новия генерален консул на Франция, който ще резидира в двора на пашата.

В началото на 1806 г. Али е на шестдесет и две години и според Фр. Пуквил на тази възраст той вече носи белезите на преждевременна старост – множество бръчки по лицето, отпусната и деформирана от тежестта на тялото фигура. Всичко това обаче не успява да прикрие свирепия нрав на янинския управител, който намира израз дори в погледа му. Освен присъщата на пашата

жестокост сините му очи разкриват още нещо – един непрекъснат страх. Али никога не се смесва с тълпата, а е винаги на показ, заобиколен от пазачите си. Той не се доверява на никого, дори на своето семейство, тъй като се чувства постоянно застрашен (Pouqueville, 1893: 38).

Пуквил представя своите впечатления от тази първа аудиенция с янинския управител в книгата „Пленник при турците и янинският тигър“: „Пресичайки един безлюден двор, се изкачихме по тъмна стълба; отгоре се отвори врата и ние се намерихме в приемната на Али, който ни посрещна на крака. Поздрави ни, прегърна г-н Бесиер и падайки назад, седна върху софата си, сякаш случайно. Не ми обърна абсолютно никакво внимание, но отвратителният, облечен в черно, призрак с бяла брада, с леко движение ме уведоми, че съм добре дошъл“ (Pouqueville, 1820: 37). След като преводачът бива представен, янинският управител отправя серия от въпроси към новодошлите и по този начин изненадва Пуквил със словоохотливостта си, която според французи-на не е типична за мюсюлманите. Въпреки явната приказливост на местния паша нито една негова дума не е изречена напразно, а носи определено значение. Макар и кратка, аудиенцията при янинския управител не оставя Пуквил равнодушен: „Тази първа среща беше достатъчна, за да разбие една част от илюзиите, които подхранвах; Али паша не беше нито Тезей, нито Пир, нито някакъв стар войн, покрит с белези. Ще го спечеля със своите идеи и ще осъдя съдбата, която ме заточи при един такъв човек, за съжаление, без да предвиди колко много скръб ще ми причини той“ (Pouqueville, 1826: 116).

В първа глава на „История на възраждането на Гърция“ Фр. Пуквил разказва, че Али паша е роден през 1744 г. и е потомък на аристократичен род, който се прехвърля от Мала Азия в Епир с ордите на Баязид Йълдъръм. Французинът дава сведения и за семейството на бъдещия янински управител. Неговият дядо – Муктар бей, е османски военен, участвал при обсадата на о. Корфу през 1716 г. Бащата на Али – Вели бей, е мютесариф на санджак Делвина, назначен на тази длъжност през 1762 г. Скоро след това той е убит от предводителите на съседни албански племена, които изземат управляваните от него територии. Смъртта на Вели бей става причина семейството му да изгуби позициите си в обществото и драстично да обеднее. Али разказва на Пуквил, че след смъртта си баща му завещава само „една бърлога и няколко ниви“ (Pouqueville, 1824: 58). Ето защо той дължи всичко на майка си – Ханко (Хамко), която „му е дала два пъти живот, направила го е мъж и везир и му е разкрила тайните на съдбата“ (Pouqueville, 1824: 63). Като главатар на разбойническа банда, тя вдъхновява сина си със своя свиреп и неукротим темперамент и го подтиква да отмъсти за баща си и да възстанови изгубеното богатство и престиж на семейството. С течение на времето Али също се присъединява към групата и не след дълго я оглавява, привличайки вниманието на османските власти. Създайки потенциална опасност от бъдещите дейст-

вия на бандата в албанските земи, Високата порта успява да привлече нейния предводител, като му възлага задачата да се бори срещу разбойничеството „в името на султана и империята“ (Pouqueville, 1826: 252). Али се проявява като изключително смел и безстрашен войн, особено срещу силите на известния бунтовник срещу султанската власт Осман Пазвантоглу – управител на Видинския санджак от 1794 г. до смъртта си през 1807 г.

Пуквил разказва, че през 1768 г. Али се жени за дъщерята на богатия управител на област Делвина – Каплан паша, наричан още „Каплан тигър“, който резидира в Аргирокастро, и по този начин се съюзява с един от най-влиятелните и заможни местни аристократи. Издигането на бъдещия янински управител в османската йерархия продължава през следващите години с назначаването му за лейтенант на пашата на Румелия. Като награда за приноса и заслугите по време на Австро-османската война (1787 – 1791) Али получава пашалъка Трикала. През 1788 г. той завладява Янина и превръща града в център на своите владения, на религиозния, културен, политически и икономически живот. Възползвайки се от отслабената мощ на османската армия и съюзявайки се с водачите на всички религиозни и етнически групи в региона, Али установява контрол над големи части от днешна Албания, Западна Гърция и Пелопонес и постепенно се превръща във фактор, с който Високата порта е длъжна да се съобразява. Нещо повече, по сведения на Пуквил във военно време янинският управител би могъл да събере само за 2 – 3 дни армия от около 50 000 души и да удвои този брой в рамките на 2 – 3 седмици. Въоръжените сили са ръководени от т. нар. Върховен съвет. Върховен главнокомандващ и председател на съвета е Али, а в състава му влизат още 12 от най-верните на пашата войни (Pouqueville, 1893: 94).

Фр. Пуквил дава информация и за интимния живот и сексуалните наклонности на Али, описани преди това от редица западноевропейски пътешественици, сред които Лорд Байрон и Фредерик Норт. Те разказват за многочисления харем на янинския управител, който включва както жени, така и мъже. Пуквил не споменава за мъже в харема на пашата, но посочва друг любопитен факт: почти всяка вечер Али се преоблича като търговец (бакалин) и обикаля улиците на Янина, за да се среща с различни жени. При една от обиколките си обаче той бива разпознат от случаен минувач и от този момент нататък „всяка къща става сексуален затвор, в който попадне ли веднъж, не му се разрешава да излезе“ (Pouqueville, 1826: 376). Синовете на пашата следват примера на баща си и редовно организират пищни празненства в двореца, които бързо се превръщат в оргии, а песните на бохемите огласят целия град (Pouqueville, 1826: 392). По тяхно нареждане се превеждат и най-нецензурните в цяла Европа книги. Поведението на янинския управител и синовете му буди нескрито възмущение у френския дипломат, отразено в един от неговите пътеписи: „Макиавели би унищожил всичките си владетели, ако можеше да възкръсне и

да прочете тези страници от историята на Али, които често мокря със сълзите си“ (Pouqueville, 1824: 94). В ярък контраст с гореописаните действия обаче, пашата стриктно спазва религиозните пости и следва ислямските традиции при отбелязването на всеки мюсюлмански празник.

Али паша остава в историята като един от най-свирепите управители в Османската империя. Неговата жестокост е засвидетелствана дори във фольклора на балканските народи. Пуквил разказва, че според една от местните легенди, 40 години след смъртта на баща си, Али екзекутира 739 мъже – потомци на участниците в убийството на Вели бей. Янинският паша е известен също с мъченията и екзекуциите на своите пленници и опоненти. Така например един от най-големите опозиционери на политиката на Али – гръкът Коцантонис, е публично екзекутиран, като всички негови кости са чупени с ковашки чук. Друга известна практика на пашата е масовото убийство на невинни момичета от гръцки произход, живеещи в Янина. Те биват безпочвено обвинявани и осъждани в прелюбодейство, а впоследствие – връзвани в чували и удавяни в близкото езеро (Pouqueville, 1893: 183).

Пуквил с ужас споделя на своите читатели как войските на Али превземат Превеза. През октомври 1798 г. неговата армия атакува крайбрежния град, защитаван от малък гарнизон от 280 френски войници и от представители на местното население. Когато превземат селището, войските на янинския управител предприемат масово клане на жителите като наказание за тяхната съпротива. Самият паша измъчва пленените французи и гърци, преди да ги екзекутира. Пуквил разказва, че всеки пленник получава бръснач, с помощта на който да одере лицата на няколко свои сънародници. Тези, които откажат да направят това, биват бити с тояги. След като кожата биват свалени, маските се осояват и поставят в платнени торби. Що се отнася до пленниците, те биват екзекутирани, а главите на около 400 души триумфално са разпръснати из цяла Янина (Pouqueville, 1893: 214).

Макар и ужасен от жестоките действия на Али паша, Франсоа Пуквил все пак му симпатизира. В своите произведения той неведнъж посочва, че за разлика от повечето владетели янинският управител не е лицемерен, вероломен или нелоялен. Нещо повече, „той се грижи за жителите на Янина така, както баща се грижи за децата си“ (Pouqueville, 1824: 277). Али се отнася добре към подчинените си и по време на Рамадан им поднася скъпи дарове. Пуквил го описва и като изключително трудолюбив човек, който всеки ден става преди изгрев слънце и работи през целия ден. Французинът обръща внимание и на голямата любов на пашата към съпругата му Емине, споделяйки колко тежко понася нейната смърт (Pouqueville, 1824: 358).

Фр. Пуквил проследява живота на Али паша до началото на 1815 г. След абдикацията на Наполеон I френското генерално консулство в Янина е закрито. През февруари 1815 г. Пуквил заминава за Патра, където е назначен за ге-

нерален консул на Франция. Независимо от тези събития френският дипломат дава сведения дори за последните седмици от живота на янинския управител. В „Известие за трагичния край на Али Тепелена“ Пуквил разказва как отцепническите действия на пашата и желанието за независимост от Високата порта в крайна сметка провокират реакция от страна на османските власти, които изпращат срещу него многочислена армия. След близо двугодишни сражения султанските войски овладяват почти всички укрепления, с изключение на двореца в Янина. През януари 1822 г. Али е принуден да започне преговори. Измамен с обещания за помилване, той се съгласява да напусне резиденцията си и да се установи в манастира „Св. Панталеймон“, разположен на малък остров в езерото Памвотис. Попитан дали би се предал, ако бъде помилван, пашата отговаря: „Главата ми... никога няма да бъде предадена като главата на някой роб“ (Dumas & Mallefile, 1840: 85).

По сведения на Пуквил Али е застрелян през дупка в пода на стаята си в манастира и умира около 17:00 ч. на 24 януари 1822 г. Главата му е изпратена на султана върху сребърен поднос. Преди да го вземе, Хурсид паша – османски генерал и велик везир, се покланя три пъти, след което целува брадата на доскорошния янински управител, обявявайки на висок глас, че самият той може би също заслужава подобен край¹⁾.

Али паша е погребан с пълни почести в мавзолей до джамията „Фетие“ в Янина. Въпреки тираничното му управление хиляди хора пристигат, за да му отдадат последна почит.

Манастирът „Св. Панталеймон“, където Али прекарва последните дни от своя живот, се превръща в популярна туристическа дестинация. Дупките от куршуми все още могат да бъдат забелязани в пода на една от стаите в светата обител. В манастира е открит и музей, в който се съхраняват част от вещите, принадлежали на янинския управител.

За Франсоа Пуквил животът на Али паша може да бъде обобщен само в две изречения, които намират място на страниците на един от пътеписите на французина – „Пътешествие в Гърция“: „Али беше човек, постигнал голямо благополучие. Но не беше щастлив човек“ (Pouqueville, 1824: 393).

БЕЛЕЖКИ

1. Хурсид паша умира няколко месеца по-късно, през ноември 1822 г.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Dumas père, A. & Mallefile, F. (1840). *Les Crimes célèbres*, Volume 7: Ali Pacha. Paris: Administration de la librairie.
- Pouqueville, F. (1893). *Prisonnier chez les Turcs & Le Tigre de Janina*. Paris: Librairie illustrée, deuxième édition.

- Pouqueville, F. (1820). *Travels in Epirus, Albania, Macedonia, and Thes-saly*. London: Printed for Sir Richard Phillips and Co.
- Pouqueville, F. (1826). *Voyage de la Grèce*, Volume 1. Paris: Chez Firmin Didot, père et fils.
- Pouqueville, F. (1824). *Histoire de la regeneration de la Grèce*, Volume 1. Paris: Chez Firmin Didot, père et fils.
- Pouqueville, F. (1822). *Notice sur la fin tragique d'Ali-Tebelen*, Paris: Pouthien.

LE TIGRE DE JANINA – THE IMAGE OF ALI PASHA OF TEPELENA IN THE WORKS OF FRANÇOIS POUQUEVILLE

Abstract. This study presents Ali Tepelena, pasha of Ioannina, through the eyes of a westerner - the French diplomat François Pouqueville (1770 – 1838), who in early 1806, was sent by Emperor Napoleon I as a Commissioner General (Consul) of France in the Sanjak of Ioannina. Thus, the Frenchman got a unique opportunity – settling initially in the palace of the pasha, he became a witness and a participant in Ali's everyday life. The resulting information and insights about the life in palace find their place in many travelogues of Pouqueville which was also used as major sources of the present study. The aim of this article is not to give an assessment of life and policies pursued by the governor of Ioannina, but to enrich the image of him familiarizing readers with interesting moments from his everyday life.

✉ **Mrs. Alexandra Milanova**
Faculty of History
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: alexandra_milanova@abv.bg